

Dr. ΠΕΤΡΟΥ ΚΟΥΔΜΑΣΗ
ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ο ΜΑΚΙΑΒΕΛΛΙ

ΑΠΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΣΚΟΠΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1941

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς μηνιαίας ἐπιθεωρήσεως
“ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ,, Τεύχ. 10, 11, 12—1940**

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Αρ. εισ. 6093

Dr. ΠΕΤΡΟΥ ΚΟΥΔΜΑΣΗ
ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ο ΜΑΚΙΑΒΕΛΛΙ

ΑΠΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΣΚΟΠΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1941

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΜΑΚΙΑΒΕΛΛΙ

ΑΠΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΣΚΟΠΙΑΣ

Ἡ κατακτητική πολιτική τῆς σημερινῆς Ἰταλίας διεξάγεται ὑφ' ἑνὸς συνθήματος τὸ ὁποῖον διετύπωσεν ὁ Μουσσολίνι πρὸ ἐτῶν καὶ τὸ ὁποῖον καὶ ἔκτοτε ἐπανελάβον οἱ ὄπαδοί του ἀναριθμήτους φορές. Κάθε πολιτικὴ πράξις τῆς Ἰταλίας δικαιολογεῖται διὰ τοῦ *sacro egoismo*. Εἰς τὸν ὄρον αὐτὸν ὁ συνήθως μόνον ὡς φυσικὸν κίνητρον ἀναγνωριζόμενος ἐγωϊσμός ἐξιδανικεύεται. Ὁ ἐγωϊσμός τοῦ κράτους, ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐπεκταθῇ ἐδαφικῶς, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Μουσσολίνι ὡς τελικὸς σκοπὸς τῆς πολιτικῆς του. Τὸ Ἰταλικὸν *Imperialismo* διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸ πρότυπὸν του, τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν, τὴν ὁποῖαν ἐπιδιώκει νὰ ἀναδημιουργήσῃ ὁ Μουσσολίνι, ὅταν ὁμολογεῖ ἀπεριφράστως μὲ αὐτὴν τὴν βασικὴν ἰδέαν τοῦ Φασισμού ὡς σκοπὸν τῆς πολιτικῆς του τὴν πολιτικὴν πλεονεξίαν.

Ἀσφαλῶς διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν ἐκφράζεται ἕνας ὑπεύθυνος πολιτικὸς ἄνδρας τόσο ἀπροκαλύπτως διὰ τὰς ἐγωϊστικὰς τάσεις τοῦ Κράτους (1).

(1) Χαρακτηριστικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Μουσσολίνι ὑπόσθη-

Βεβαίως ὁ ἐγωϊσμός τοῦ κράτους ἀποτελεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν ἓνα σπουδαῖον παράγοντα ὁ ὁποῖος ἀνεγνωρίσθη καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας ὄλων τῶν ἐποχῶν. Οὐδέποτε ἡ πολιτικὴ διεξήχθη μόνον χάριν ἰδανικῶν. "Ὅπως εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ εἰς τὰ κράτη, ὁ ἐγωϊσμός εἶναι κί ν η τ ρ ο ν κάθε δράσεως, οὐδέποτε ὅμως ἐθεωρήθη ὑπὸ ἐνὸς πολιτικοῦ ἢ φιλοσόφου ὡς τελικός σκοπὸς τῆς πολιτικῆς. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ μεταχειρισθῶμεν μίαν τεχνικὴν παραβολήν : ὁ ἐγωϊσμός ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κινητήριον δύναμιν μιᾶς μηχανῆς, ὄχι ὅμως εἰς τὸ παραχθισόμενον ἀποτέλεσμα.

Εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν πολιτισμένων κρατῶν συνδέονται μὲ τὸν φυσικὸν ἐγωϊσμόν τῆς πολιτικῆς καὶ ἐπιδιωκόμενοι ἄνωτεροι σκοποί. Τὸ ἔθνος τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ κατακτήσεις ταυτίζεται μὲ μίαν ἰδέαν τὴν ὁποῖαν θέλει νὰ πραγματοποιήσῃ. Ὁ λαὸς ὁ ὁποῖος πιστεύει εἰς τὴν ἀνωτερότητά του καὶ εἰς τὴν ἀποστολὴν του ὡς πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν γειτονικῶν λαῶν, θεωρεῖ καὶ καθῆκον του νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν πολιτικὴν καὶ διανοητικὴν σφαίραν ἐπιρροῆς του. Ἀποβλέπει μὲ τὰς προσπάθειάς του εἰς τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς εὐρωπαϊκῆς ἢ παγκοσμίου ἰδέας. Πρῶτος ὁ «ἅγιος ἐγωϊσμός» τοῦ Μουσσολίνι παραδέχεται ἀδιστακτικῶς τοὺς ἀποκλειστικῶς κατακτητικοὺς σκοποὺς ἐνὸς Κράτους.

Νὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς αὐτὸν τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ πράττειν ὡς πατριωτισμόν, θὰ ἦτο ἀπλῆ παρεξήγησις τῆς λέξεως. Δὲν παραγνωρίζομεν ὅτι ἐκτὸς ἐνὸς «λυρικοῦ», ὡς ὠνομάσθη, καὶ φιλειρηνικοῦ πατριωτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ὄλους τοὺς ὁμογενεῖς μίαν ἀξιοπρεπῆ ζωὴν εἰς τὴν ἐλευθέραν Πατρίδα, ὑπάρχει ἀκόμη ἓνας ἄλλος πατριωτισμός πηγάζων ἀπὸ τὴν πολιτικὴν δράσιν μεγάλων λαῶν. Ἰσχυρὰ ἰθύνοντα ἔθνη—ἀναφέρομεν π. χ. τοὺς λαοὺς οἱ

ριζομένης καὶ καλλιεργουμένης νοοτροπίας ἀποτελεῖ μία προκήρυξις ἡ ὁποία διενεμήθη καὶ ἐτοιχοκολλήθη ἀκόμη προσφάτως εἰς Ἰταλικὰς πόλεις καὶ τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει τὸ ὑπ' ἀριθ. 71 ἔγγραφον τῆς Ἑλληνικῆς Λευκῆς Βίβλου. Ἡ προκήρυξις ἡ ὁποῖα δὲν ἐπιδέχεται περαιτέρω σχόλια ὁμολογεῖ μὲ ἀπροκάλυπτον καὶ ὠμόν τρόπον : «Μοναδικὸς τρόπος ἵνα καταστῇ ἡ εἰρήνη διαρκῆς ἐν Εὐρώπῃ : οἱ μεγάλοι καταβροχθίζουσιν τοὺς μικροὺς».

ὅποιοι ἐσχημάτισαν τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων Ἰσπανίων, τὸ Ἅγιον καὶ Καθολικὸν Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος, τὴν Μοναρχίαν τῶν Ἀψβούργων καὶ τὴν Βρεττανικὴν Αὐτοκρατορίαν—αἰσθάνονται τὴν παρόρμησιν νὰ ἐπεκταθοῦν ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς ἐλέγαμεν, ἐν ὀνόματι ἑνὸς ὑψηλοῦ ἰδανικοῦ καὶ μὲ τὸν εὐγενῆ σκοπὸν νὰ τὸν πραγματοποιήσουν εἰς τὰς κατακτηθησομένας ἢ ἀποικισθησομένας χώρας.

Καὶ τὸ νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τὸν *sacro egoismo* ὡς *raison d'état* εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ἡ ἔννοια αὕτη σημαίνει μόνον ὅτι ὅλα τὰ μέτρα πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τοῦ Κράτους εἶναι ἅγια, οὐδόλως ὅμως καθορίζει τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους· αὐτὸς δύναται πάντοτε νὰ εἶναι πνευματικῆς φύσεως.

Ὁ *sacro egoismo* ἀπεναντίας ἀφορᾷ αὐτὸν τὸν σκοπὸν τοῦ Κράτους τὸν ὅποιον προσδιωρίσαμεν ὡς πολιτικὴν πλεονεξίαν.

Εἰς τὴν θεωρητικὴν συζήτησιν παρουσιάζεται αὐτὸς ὁ ἀπόλυτος κρατικὸς ἐγωϊσμός διὰ πρώτην φοράν πρὸ 400 περίπου ἐτῶν. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἀκριβῶς ἕνας Ἰταλός, ὁ Νικκολό Μακιαβέλλι (2) ἔθεσε τὰ θεωρητικὰ θεμέλια τῆς

(2) Ὁ Μακιαβέλλι (1469—1527) κατήγετο ἀπὸ παλαιὰν καὶ εὐγενῆ οἰκονόμειαν τῆς Φλωρεντίας. Κατόπιν ἐκτεταμένων σπουδῶν ἀνέλαβε εἰς ἡλικίαν μόλις 19 ἐτῶν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς πατρίδος του. Προεβιβάσθη ταχέως εἰς τὴν ἐξέχουσαν θέσιν τοῦ Γραμματέως τῆς Φλωρεντινῆς Δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν διετήρησε ἐπὶ 14 ἔτη. Προσηλώθη μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος του, καί, ἔχων χαρακτῆρα ἔντιμον, δὲν κατεχράσθη τοῦ ἀξιώματός του διὰ νὰ θησαυρίσῃ ἀτομικῶς. ἐπλούτισε ὅμως ἐκτενῶς τὰς γνώσεις του διὰ τῶν μακρυνῶν καὶ πολλαπλῶν διπλωματικῶν ταξιδίων του εἰς Γερμανίαν, Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν καὶ συνῆψε σχέσεις μὲ τοὺς πλέον σπουδαίους πολιτικοὺς ἀνδρας τῆς ἐποχῆς του. Ἡ πολιτικὴ πείρα τὴν ὁποίαν οὕτω ἀπέκτησεν διακρίνει ὅλα τὰ ἔργα του.

Ὅταν οἱ Μεδικοί κατέλαβον τὸ 1512 τὴν Φλωρεντίαν ἀπεμακρύνθη καὶ ὁ Μακιαβέλλι ἀπὸ τὴν Ἀρχήν. Συνωμοτήσας ἐναντίον τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς οἰκογενείας, συνελήφθη, ἐφυλακίσθη καὶ ἐβασανίσθη μὲ μεσαιωνικὴν σκληρότητα διὰ νὰ ὁμολογήσῃ. Χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως ἀπόσπασις ὁμολογίας ἀφέθη ἐλεύθερος. Ἡ κατάστασις του κατόπιν ὑπῆρξε θλιβερά. Αἱ σωματικαὶ του δυνάμεις ἠλαττώθησαν καὶ ἠσθένησε βαρέως. Εὕρισκόμενος μακρὰν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του ἐστερήθη ἐπὶ πλέον καὶ τῶν ἀναγκαίων πόρων. Ἐπεδόθη τότε εἰς τὴν

πολιτικῆς τοῦ Μουσσολίνι. Χωρίς νά θέλωμεν νά ἀπαριθμήσωμεν φθηνὰς ἀναλογίας, ἀρκούμεθα εἰς τὸ νά σχεδιάσωμεν εἰς τὸν προσεκτικὸν ἀναγνώστην μίαν εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ Μακιαβέλλι καὶ τῆς ἱστορικῆς του ἐπιδράσεως καὶ νά ἀφήσωμεν εἰς τὴν πρωτοβουλίαν του νά εὔρη αὐτὸς ἄλλους ὀφθαλμοφανεῖς παραλληλισμούς τοὺς ὁποίους δὲν ἀναφέρομεν διότι δὲν δύνανται νά ἀποδειχθοῦν μὲ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν.

Τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον κατέστησε διάσημον τὸν Μακιαβέλλι ὁ «Ἑγεμών», ἀνήκει εἰς τὰ ὀλίγα κλασσικὰ καὶ παγκοσμίου φήμης συγγράμματα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ὅπως εἶναι ἡ «Πολιτεία» τοῦ Πλάτωνος, ἡ «Πολιτικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ «Οὐτοπία» τοῦ Ἄγγλου Καγγελαρίου Thomas Morus, τὸ «Contrat Social» τοῦ Rousseau, τὸ «Geschlossene Handelsstaat» τοῦ Fichte. Ἡ τόλμη τῶν ἰδεῶν του, τὸ λακωνικὸν του ὕφος, τὰ ποικιλόχρωμα καὶ ἐντυπωσιακὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, ὅλ' αὐτὰ συναρπάζουν καὶ σήμερον ἀκόμη τὸν ἀναγνώστην.

συγγραφὴν πολιτικῶν καὶ ἱστορικῶν ἔργων. Μόλις τὸ 1519 ἐπέτυχεν νά συμφιλιωθῆ μετὰ τῶν Μεδίκων οἱ ὁποῖοι τὸν προσέλαβαν τότε ὡς ἱστοριογράφον τῆς Φλωρεντίας, ἀργότερον δὲ πάλιν ὡς Γραμματέα τῆς Δημοκρατίας. Ἐν τῇ πτώσει τῶν Μεδίκων τὸ 1527 ἀπώλεσε διὰ δευτέραν φοράν τὸ ἀξίωμα του. Δὲν ἠδυνήθη νά ἀνθέξῃ εἰς τὸ πλῆγμα αὐτὸ καὶ συντόμως ἀπέθανε.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἔργων του ἐγράφη κατὰ τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν εὕρισκετο ὑπὸ δυσμένειαν. Ὁ Μακιαβέλλι ὡς συγγραφεὺς ὑπῆρξε πολὺ παραγωγικὸς. Ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν καὶ ἱστορικῶν ἔργων του μᾶς ἀφησε καὶ διάφορα ἄλλα συγγράμματα ὡς λ. χ. μίαν ἀξιόλογον κωμωδίαν τὸν «Μανδραγόραν» καὶ μίαν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀξιανάγνωστον εἰδικὴν πραγματείαν «Dell arte della guerra» (περὶ τῆς τέχνης τοῦ πολέμου). Τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα κατέστησαν τὸν Μακιαβέλλι ὅμως ἀθάνατον εἶναι οἱ Discorsi sopra la prima decadi di Tito Livio (ὁμιλίαι περὶ τῆς πρώτης δεκάδος τοῦ Τίτου Λιβίου) καὶ πρὸ παντὸς Il Principe, (ὁ Ἑγεμών).

Μ' αὐτὸ τὸ τόσον σύντομον ὄσον καὶ βαρυσήμαντον ἔργον θὰ ἀσχοληθῶμεν κυρίως εἰς τὴν παροῦσαν πραγματείαν. Ὁ «Ἑγεμών» παρέχει τὰ μέσα ἐπικρατήσεως εἰς ἓνα φιλόδοξον ἄνδρα. Εἰς τὰς «Ὀμιλίαις» κατοπτρίζονται τὰ συμπεράσματα τοῦ «Ἑγεμόνος» ἐπὶ μεγαλύτερου ἐπιπέδου καὶ ἐκτίθενται τὰ μέσα ἐπικρατήσεως εἰς ἓνα φιλόδοξον λαόν.

Σειρά παραγόντων συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ προπαρασκευασθῆ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Οἱ Οὐμανισταὶ τῆς ἐποχῆς εἶχον ἀνακαλύψει ἐκ νέου τοὺς ἀρχαίους, ἰδίως τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, καὶ ἐγνώρισαν εἰς τὴν τότε εἰς ἄπειρα κρατίδια διαμελισμένην Ἰταλίαν τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν μεγαλεῖον. Συνέδεσαν μὲ αὐτὸ τὴν ἐλπίδα νὰ σχηματίσουν ἓνα ἐνιαῖον Ἰταλικὸν κράτος, ἰδέαν τὴν ὁποῖαν ἠσπάζετο καὶ ὁ Μακιαβέλλι. Ἐξ ἄλλου, αἱ ἰσχυραὶ φυσιογνωμίαι τῆς Ἀναγεννήσεως, οἱ τύραννοι, οἱ Κοντοτιέροι καὶ πρὸ πάντων ὁ βίαιος καὶ οὐδενὸς φειδόμενος Cesare Borgia, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς μίμησιν τοῦ περιπετειώδους καὶ ταραχώδους αὐτοῦ αἰῶνος.

Ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἐξαρθρωμένης πολιτικῆς καταστάσεως τῆς τότε Ἰταλίας, ὁ νεποτισμός, ἡ κυριαρχία τῆς βίας, καὶ τῶν στελεχῶν τῆς Διοικήσεως, ἡ καταπίεσις καὶ κακοποίησις τοῦ λαοῦ, ἡ ἔλλειψις πάσης ἀσφαλείας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀδιακόπων ἐπαναστάσεων καὶ ἐμφυλίων πολέμων—ὅλα αὐτὰ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ θεωρήσῃ ἀναγκαῖον ὁ πολιτευόμενος Φλωρεντινὸς νὰ συγγράψῃ τὸν «Ἠγεμόνα», εἰς τὸν ὁποῖον ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του διὰ τὸν «μεγάλον ἐγκληματία» Cesare Borgia, ἀναπτέρωνει, ταύτοχρόνως τὴν ἐλπίδα διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν μιᾶς ἐκ τῆς ἀρχαίας Ρώμης ἐκπηγαζούσης ἠνωμένης Ἰταλίας καὶ δοκιμάζει τέλος νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν χάωδη κατάστασιν τοῦ Κράτους. Τὸ σύγγραμμά του εἶναι ἓνα πρακτικὸν ἐγχειρίδιον διὰ τοὺς ἄρχοντας περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ πολιτεύωνται. Ἀντιθέτως πρὸς ὅλα τὰ κλασσικὰ ἔργα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης δὲν πρόκειται ἐδῶ περὶ μιᾶς ὀρθολογιστικῆς συνθέσεως τοῦ Κράτους, περὶ τοῦ ἰδεώδους κράτους, ὅπως τὸ ζητοῦν οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ περὶ ἀναλύσεως τῆς πραγματικότητος, ὅπως εἶναι. Τὸ κύριον μέρος τοῦ ἔργου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν καθορισμὸν τῶν πρακτικῶν μέσων διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν δύναται νὰ καταλάβῃ ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν.

Περιγράφων μὲ ἀπροκάλυπτον θαυμασμόν τὴν ζωὴν τοῦ Cesare Borgia, ὁ Μακιαβέλλι ἀπαριθμεῖ λεπτομερῶς τὰς ιδιότητας καὶ ἰκανότητας αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ χαρακτηρίζουν τὸν ἡγεμόνα, ἐὰν θέλῃ νὰ κατακτήσῃ τὴν ἐξουσίαν. Ἡ βασικὴ ἰδέα τοῦ ἔργου δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς ὀλίγας φράσεις. Εἰς τὴν

πολιτικήν δικαιολογεῖται ἡ ἐφαρμογή παντός μέσου, ἀρκεῖ νὰ ἐξυπηρετῇ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἄρχοντος. "Ὅστις δὲν δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἠθικὴν, ἄς περιορισθῇ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν" ἡ θέσις του δὲν εἶναι ἐπὶ τῆς μεγάλης πολιτικῆς σκηνῆς. Εἰς τὴν πολιτικὴν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τίθεται τὸ ἐρώτημα: τί εἶναι καλὸν ἢ κακόν; ἀλλὰ: τί ὠφελεῖ καὶ τί βλάπτει; Ὑπάρχει μία μόνον ἀρετὴ: ἡ δραστηρία ἐνεργητικότης, καὶ μία μόνον δικαιολογία δι' ὅλας τὰς πράξεις, ἡ ἐπιτυχία. Ὁ Μακιαβέλλι ἐπιδοκιμάζει πλήρως τὰς πράξεις τοῦ ἐγκληματικωτέρου, πονηροτέρου, δολιωτέρου ἀλλὰ καὶ ἱκανωτέρου τυράννου τὸν ὁποῖον ἐγνώρισε ἡ τότε Ἰταλία, τοῦ Cesare Borgia, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἐστέφοντο ὑπὸ ἐπιτυχίας. Οὕτω λέγει: «Πράγματι, ἡ ἐπιθυμία πρὸς κατάκτησιν εἶναι φυσικὴ καὶ συνήθης καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι ἐπιχειροῦν κατακτήσεις πάντοτε ἐπαινοῦνται καὶ ποτὲ δὲν κατηγοροῦνται, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὰς πραγματοποιήσῃσιν. Ἐὰν ὁμως στερούμενοι ἱκανότητος τὰς ἐπιχειροῦν τότε σφάλλουν καὶ ἀποδοκιμάζονται». (Κεφ. 3). Ἡ μόλις κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα διαδοθεῖσα ἐξύμνησις τῆς ἐπιτυχίας ἐμφανίζεται ἤδη ἐδῶ. Δικαίως λοιπὸν θὰ ἀποκαλέσῃ κανεὶς τὴν ἄποψιν αὐτὴν πολιτικὸν νατουραλισμόν.

Ἐὰν ἐπιθυμῇ τις νὰ γίνῃ ἡγεμὼν καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο, δὲν πρέπει νὰ φεισθῇ οὐδενὸς μέσου· μόνον ἐκ τῆς σκοπιμότητος θὰ ἐξαρτῶνται τὰ μέσα τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἢ νὰ παραληφθοῦν. Ὁ κατάλογος τῶν πράξεων αἱ ὅποια συνιστῶνται ὑπὸ τοῦ Μακιαβέλλι εἰς τὸν «Ἡγεμόνα» καὶ αἱ ὅποια χαρακτηρίζονται ὑπὸ τῆς κοινῆς ἠθικῆς ὡς ἐγκλήματα, ὑπῆρξεν αἰτία οἱ μεταγενέστεροι νὰ ταυτίσῃσιν τὴν ἔννοιαν Μακιαβελλισμὸς μὲ τὴν ἔννοιαν Πολιτικὸς Ἰμμοραλισμὸς. Ὁ ἄρχων ταῦτοχρόνως πρέπει νὰ εἶναι λέων καὶ ἀλώπηξ, ἰσχυρὸς καὶ πονηρὸς, διδάσκει ἢ γνωστὴ παραβολὴ εἰς τὸν «Ἡγεμόνα». Τὰ πρόσωπα τὰ ὅποια ἀντιτίθενται εἰς τοὺς σκοποὺς του πρέπει, ἢ νὰ τὰ προσεταιρισθῇ διὰ τῆς πονηρίας καὶ κολακείας, ἢ νὰ τὰ ἐκμηδενίσῃ ἀνηλεῶς. Ἐπὶ τούτῳ συνιστᾷ ὁ Μακιαβέλλι τὴν ἐξόντωσιν ὀλοκλήρων ἰθυνοσῶν οἰκογενειῶν. Ἀδικία, βία, ἀπάτη, σκληρότης εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὸν ἄρχοντα. Εἰς δὲ τὴν δικαιολόγησιν τῆς παραβιάσεως τοῦ λόγου καὶ τῶν συνθηκῶν ἀφιερώνει ὀλόκληρον κεφάλαιον. Δὲν

άρκοῦν ὅμως αὐταὶ αἱ ὑποδείξεις. Ὁ διάσημος Φλωρεντινὸς συνιστᾷ ἀκόμη εἰς τὸν ἄρχοντα νὰ διαπράττῃ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα εἰ δυνατόν κρυφίως, καὶ νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἄνθρωπος μὲ καλὰς ἰδιότητες. Λεπτομερῶς ἐκθέτει ὁ Μακιαβέλλι τὴν γνώμην του ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος : «Κάθε τί προερχόμενον ἀπὸ τὸν Ἡγεμόνα, πρέπει νὰ δεικνύῃ συμπόνιαν, πίστιν, ἀνθρωπισμὸν, τιμιότητα καὶ θεοσέβειαν. Τίποτε δὲν εἶναι ἀναγκαιότερον ἀπὸ τὴν προσποίησιν τῶν ὡς ἄνω ἀρετῶν. Διότι . . . ὁ καθεὶς βλέπει τί φαίνεται νὰ εἶσται, ὀλίγοι ὅμως ἀντιλαμβάνονται τὴν πραγματικὴν σου ὑπόστασιν». (Κεφ. 18) Καὶ συνεχίζει μὲ ἀκόμη μεγαλύτεραν εἰλικρίνειαν : «Τολμῶ νὰ ὑποστηρίξω ὅτι εἶναι πολὺ ἐπιβλαβὲς τὸ νὰ εἶναι κανεὶς πάντοτε τίμιος, ἀλλὰ τὸ νὰ φαίνεται κανεὶς εὐσεβής, πιστός, θεοφοβούμενος, φιλόανθρωπος καὶ τίμιος, εἶναι πολὺ ὠφέλιμον». (Κεφ. 18).

Ἐκτὸς αὐτῶν τῶν μεγάλων ἠθικῶν παραχωρήσεων εἰς τὸν ἡγεμόνα, τὸ ἔργον περιέχει ἀκόμη πολλὰς συγκεκριμένας συμβουλὰς ἀφορώσας ὅμως μόνον τὴν τότε ἐποχὴν. Ἡ κατεύθυνσις εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια : ἐπιτρέπεται ὅ,τι ὠφελεῖ τὸν ἡγεμόνα.

Ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μακιαβέλλι συνιστᾷ αὐτὸ τὸ σύστημα διακυβερνήσεως εἰς τὸν Ἄρχοντα εἶναι ὅτι πιστεύει ὅτι εἰς τὸν κόσμον μας μόνον αὐτὰ τὰ σκληρὰ μέσα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀποτελεσματικά. «Ἐπάρχει μία τόσον μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ τί εἶναι ἡ ζωὴ καὶ τοῦ τί θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, γράφει εἰς τὸ 15ον κεφάλαιον, ὥστε, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος παραμελεῖ τὸ πρῶτον καὶ συμμορφοῦται μὲ τὸ δεύτερον, προκαλεῖ μᾶλλον τὴν καταστροφὴν παρά τὴν σωτηρίαν του. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θέλει νὰ ζῆσιν συμφώνως πρὸς τὴν ἠθικὴν θὰ καταστραφῇ συναναστρεφόμενος ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἀδιαφοροῦν διὰ τοὺς κανόνας τῆς ἠθικῆς. Ἐνεκα τούτου, ὁ ἡγεμὼν πρέπει καὶ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ μὴ πράττῃ τὸ καλόν». Ἡ ρεαλιστικὴ καὶ ἀπαισιόδοξος αὕτη γνώμη τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισεν ὁ Μακιαβέλλι ἀπὸ τὸν κόσμον, τὸν ἀναγκάζει νὰ δώσῃ αὐτὰς τὰς συμβουλὰς. Ἡ ἀντίληψις τὴν ὁποίαν ἐμόρφωσεν ὁ Μακιαβέλλι διὰ τῆς μακρᾶς πολιτικῆς του πείρας ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει καὶ εἰδικώτερον τοὺς ἀνθρώπους ὡς «ζῶα πολιτικά», περιγράφεται εἰς τὸν 17ον κεφάλαιον τοῦ «Ἡγεμόνος». «Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῆ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ὅτι εἰ-

ναι άχάριστοι, άσταθεΐς, ύποκριταί, δειλοί ένώπιον τοῦ κινδύνου καί φιλοκερδεΐς». «Τό μεγαλύτερον μέρος τοῦ κόσμου άπαρτίζεται άπό ὄχλο». Οί άνθρωποι δέν εΐναι καν κακοί—τόσην ποιητικήν ύπόστασιν δέν τοὺς άναγνωρίζει—άπλῶς δέν άξίζουν, εΐναι κατώτεροι (tristi).

Διά τῆς αντίληψεως αὐτῆς τοῦ ανθρώπου έξηγουῦνται επίσης αΐ σχέσεις τὰς ὁποίας καθορίζει ὁ Μακιαβέλλι μεταξὺ Ἡγεμόνος καί λαοῦ. Τὸ αΐσθημα τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ τρέφῃ ὁ λαός διά τὸν ἄρχοντά του εΐναι ὁ φόβος. Εἰς τὴν γνωστὴν έρώτησιν, ἂν εΐναι προτιμώτερον διά τὸν Ἡγεμόνα νὰ εΐναι άγαπητὸς ἢ νὰ προκαλῆ φόβον, άπαντᾶ ὁ Μακιαβέλλι : «Θὰ έπρεπε νὰ έπιθυμῆ κανεΐς καί τὸ μὲν καί τὸ δέ. Ἐπειδὴ ὅμως δυσκόλως τὰ δύο συνυπάρχουν, εΐναι πολὺ άσφαλέστερον νὰ φοβᾶται ὁ λαός τὸν ἄρχοντα παρά νὰ τὸν άγαπᾶ, διότι ἡ συμπάθεια τῶν ανθρώπων βασίζεται ἐπὶ τῶν δεσμῶν τῆς εὐγνωμοσύνης, οἱ ὁποῖοι εὐκόλως διαλύονται, λόγω τῆς κατωτερότητος τῆς ανθρωπίνης φύσεως, ὅταν παρεμβάλλεται ὁ έγωΐσμός. Ὁ φόβος τῆς τιμωρίας ὅμως δέν παύει ποτὲ νὰ ὕφίσταται». (Κεφ. 17).

Ἐάν θελήσῃ κανεΐς νὰ σχηματίσῃ μετὰ τὰ λεχθέντα μίαν σαφῆ ιδέα τοῦ Κράτους τὸ ὁποῖον σχεδιάζει ὁ Μακιαβέλλι, θὰ πρέπη νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ συμφώνως πρὸς τὴν συνήθη ὀρολογία ὡς καθαρὰν δικτατορίαν. Ὁ «Ἡγεμὼν» εΐναι ὁ άπόλυτος καί άνεξέλεγκτος ἄρχων· οὐδέν έπιχείρημα πλὴν τῆς σκοπιμότητος ίσχύει· ὁ λαός, ἢ μᾶλλον οἱ ὕποτελεΐς εἰς τὸν ἄρχοντα, ὕπολογίζονται μόνον έφ' ὅσον ἔχουν σημασίαν διά τὴν εὐμάρειαν τοῦ Κράτους. Διά τῆς βίας έπιβάλλεται ἐπὶ τῶν ὕπηκόων τοῦ ἢ θέλησις τοῦ ἄρχοντος. Ἡγεμὼν καί Κράτος οὐσιαστικῶς ταύτιζονται.

Ἐάν διερωτηθῶμεν τί παρουσιάζεται νέον καί ιδιάζον εἰς αὐτὴν τὴν πολιτικὴν θεωρίαν έν συγκρίσει μὲ τὸ παρελθόν, εὐρίσκομεν κυρίως τὴν νέαν φιλοσοφικὴν έξήγησιν τοῦ Κράτους. Τὸ Κράτος δέν οίκοδομεΐται πλέον τελεολογικῶς, ἀλλὰ ἡ φύσις τοῦ έξηγεΐται καί αναλύεται νατουραλιστικῶς. Τὸ Κράτος δέν εΐναι ὀργανισμός διά τοῦ ὁποῖου θὰ πραγματοποιηθοῦν ἐπὶ τῆς γῆς ανώτεροι σκοποὶ καί ιδανικαὶ άξίαι, ἀλλὰ έννοεΐται άπλῶς ὡς άποτέλεσμα προερχόμενον έκ τῶν αναγκῶν καί συμφερόντων τῶν ανθρώπων. Ἡ νατουραλιστικὴ αὐτὴ έρμηνεία διά τῆς ὁποίας άναγνωρίζεται εἰς τὸ Κράτος μόνον ἡ «φύσις» ὕπερ-

χουσα υπόστασις του και παραβλέπεται κάθε του σύνδεσμος με ένα ανώτερον—πνευματικόν, μορφωτικόν, έκπολιτιστικόν ή θρησκευτικόν—σκοπόν, καταλήγει ανεπαισθήτως εις τὸ νὰ καταστήσῃ τὸν ἐγώισμὸν τοῦ κράτους και σκοπὸν του.—Ὁ Μακιαβέλλι διαβεβαιώνει μὲν τὸν ἀναγνώστην του, ὅτι εἰς τὸν «Ἡγεμόνα» ἀπλῶς προτίθεται νὰ ἀναπτύξῃ εἰλικρινῆ ἀνάλυσιν τῆς πραγματικότητος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι συνέγραψαν ἰδεαλιστικὰς και οὐτοπικὰς πολιτικὰς θεωρίας. Αἱ συμβουλαὶ ὅμως τὰς ὁποίας δίδει ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν του, μᾶς πείθουν ὅτι τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ πολὺ σπουδαιότερον γεγονός ἀπὸ ἀπλὴν ἀνάλυσιν τῆς πραγματικότητος. Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσαν διαστρέβλωσιν τῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν δηλαδὴ τῆς φυσικῆς αἰτίας (causa) τοῦ κράτους ὡς σκοποῦ του (finis) ἔγκειται τὸ ἀπολύτως νέον ἐπαναστατικὸν και ἐπικίνδυνον τῆς Μακιαβελλικῆς θεωρίας. Χωρὶς νὰ τὸ διδάξῃ ῥητῶς, συμπεραίνομεν ἐν τούτοις μὲ ἀπόλυτον βεβαιότητα, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Κράτους εἶναι... αὐτὸ τὸ κράτος, ἡ διατήρησις και ἡ ἐπέκτασις του. Causa και finis ταυτίζονται. Ἡ σαφέστερον: Ὁ σκοπὸς ὑφίσταται πλέον μόνον τυπικῶς, οὐσιαστικῶς, ὡς περιεχόμενον, ἐξηφανίσθη. Αὐτὸ ὅμως σημαίνει ὅτι τὸ κράτος και ἡ πολιτικὴ χάνουν τὴν πνευματικὴν τῶν ὑπόστασιν.

Εἰς τὰς περὶ τὸν Μακιαβέλλι ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ἐπεχειρήθη διαφοροτρόπως νὰ ἀμφισβητηθῇ ἢ τοῦλάχιστον νὰ δικαιολογηθῇ ὁ ἱμμοραλιστικὸς χαρακτήρ τοῦ ἔργου του. Οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Μακιαβέλλι ὑποστηρίζουν ὅτι τὰ ἱμμοραλιστικὰ προστάγματά του δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν—μὲ τὴν ὀρολογίαν τοῦ Κάντ—ὡς κατηγορηματικὰ ἀλλὰ μόνον ὡς ὑποθετικὰ προστάγματα, ἰσχυρίζονται δηλαδὴ ὅτι ὁ Μακιαβέλλι χωρὶς νὰ ἐκφέρῃ οὐδεμίαν κρίσιν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀρχῶν του, ἐστήριξεν τὸ ἔργον του ἐπὶ τῆς ἐξῆς προϋποθέσεως: «Ἐὰν ἐπιθυμῇ κανεὶς νὰ γίνῃ ἡγεμὼν ἢ ὡς τοιοῦτος νὰ διατηρήσῃ τὸ ἀξίωμα του πρέπει νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα τοῦ ὑποδεικνύω». Οὐδέποτε ὅμως συνέχισε: «Γίνε ἡγεμὼν και ἀκολούθως παραιτήσου τῆς ἠθικῆς». Ὁ «Ἡγεμὼν», λέγουν πάντοτε οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ Μακιαβέλλι, ἐγράφῃ μὲ τὸν προσηρισμὸν νὰ βοηθήσῃ ἐν περιπτώσει πολιτικῶν ἀναγκῶν, και δύναται ὡς ἐκ τούτου νὰ κατανοηθῇ μόνον ὡς ἀποτέλεσμα ἀπορ-

ρέον ἐκ τῆς τότε ἀσταθοῦς πολιτικῆς καταστάσεως. Ὁ Μακιαβέλλι, ἐνθουσιώδης πατριώτης, συνέγραψε τὸ τολμηρὸν του ἔργον διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἓνα ἰσχυρὸν ἄνδρα τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν ἀφόρητον πολιτικὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος του. Διὰ τὴν θεραπείαν ἀπελπιστικῶν καταστάσεων χρειάζεται δηλητήριον. Ὁ Μακιαβέλλι προσωπικῶς θὰ προετίμα βεβαίως μίαν ἀσφαλῆ ζωὴν εἰς ἓνα ἐλεύθερον κράτος, τὸ ὁποῖον διακυβερνᾶται διὰ νομίμων μέσων—ἐθεώρει αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν ὡς οὐτοπίαν. Πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας τῆς Μακιαβελλικῆς θεωρίας ἀναφέρεται ἡ διαγωγή τοῦ Μακιαβέλλι εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν του ζωὴν, ἡ ὁποία δὲν ἀνταπεκρίνετο ποσῶς εἰς τὰς «Μακιαβελλιστικὰς» ἰδέας, ὑπῆρξεν ἀπεναντίας ἐντιμος καὶ λιτή.

Ἄν καὶ αὐτὴ ἡ ἄποψις βασίζεται ἐπὶ ἀληθῶν στοιχείων, δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ Μακιαβέλλι. Πρὸς κατανόησιν τῆς προσωπικῆς στάσεως τοῦ Μακιαβέλλι ἐναντι τῶν ἠθικῶν του διδασχῶν—ἂν τὰς ὑποστηρίξῃ δηλαδὴ μόνον ὡς μίαν ὑποθετικὴν θεωρίαν ἢ ἂν τὰς ἠσπάζετο καὶ προσωπικῶς,—πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν ἀνυπόκριτον θαυμασμόν του διὰ τὸν Cesare Borgia καὶ τὸ ὅτι δικαιολογεῖ ὅλας τὰς πράξεις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐγκληματίου.

Ὅλη ὁμως αὐτὴ ἡ ἄποψις εἶναι ἐπουσιώδης. Κοινωνιολογικῶς δὲν ἐνδιαφέρει ὁ ἄνθρωπος Μακιαβέλλι, ἀλλὰ τὸ ἔργον του, ἡ θέσις καὶ ἡ ἐπίδρασις του εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος.

Τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ, ὅπως τὸ ἀπεκαλέσαμεν ἤδη, ἐπαναστατικὸν καὶ ἐπικίνδυνον τοῦ ἔργου τοῦ Μακιαβέλλι, δὲν ἔγκειται εἰς τὸν τόσον δυσφημισθέντα ἰμμοραλισμόν του, δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι διδάσκει κατὰ τὴν ἰησουϊτικὴν θεωρίαν τῆς raison d'état μίαν πολιτικὴν τῆς σκοπιμότητος (ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα). Ἀναλύων μὲ εἰλικρίνειαν τὴν πραγματικότητά κάθε συνεπῆς ἐπιστήμων θὰ κατέληγεν εἰς τὰ αὐτὰ περίπου ἀποτελέσματα. Τὸ νέον στοιχεῖον εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ Μακιαβέλλι συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δὲν προχωρεῖ πέραν ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖον, ὅτι συνθηκολογεῖ ἄνευ ὄρων μὲ τὴν τόσον τολμηρῶς ἐξερευνομένην πραγματικότητά, ὅτι διαγράφει τελείως τὸν πνευματικὸν σκοπὸν τοῦ Κράτους καὶ παρουσιάζει εἰς τὰς θεωρίας του τὸ κράτος ὡς μίαν μόνον φυσικὴν, κάθε

άνωτέρου σκοποῦ στερουμένην ἔνωσιν συμφερόντων. Διὰ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ἔργου ἀνοίγεται ἡ ὁλονέν εύρυνομένη ὁδὸς ἡ ὁποία ἄγει πρὸς τὸ «κράτος τῆς βίας», πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς βίας καὶ πρὸς τὴν ἀπολυταρχίαν ὅπως ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐστερεώθησαν κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα.

Ὁ Μακιαβέλλι εὐρίσκεται μετὰ αὐτὴν τὴν θεωρίαν ἐν μέσῳ μιᾶς μεγάλης ἱστορικῆς ἐξελίξεως. Ὁ «Ἡγεμὼν» ὑπῆρξε τόσον διάσημος καὶ εἶχεν τόσην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ἀναπτύσσονται ἰδέαι αἱ ὁποῖαι προὔπηρχαν ἀνέκφραστοι καὶ περιέμεναν μόνον νὰ διατυπωθοῦν ἀπὸ ἓνα ριζοσπαστικὸν καὶ τολμηρὸν στοχαστήν. Ἦσαν συνέπειαι τῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ διανοητικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς. Ὁ Μακιαβέλλι εὐρίσκεται εἰς τὸ πρόθυρον τῶν νεωτέρων χρόνων· εἶναι ἓνας τῶν σπουδαιότερων συντελεστῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς συντριβῆς τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ μεσαιῶνος.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ μεσαιῶνος ἐμαίνετο εἰς τὴν Εὐρώπην δριμύς ἀγὼν μεταξὺ τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοσμικῶν ἀντιλήψεων, τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὁ χωρισμὸς τῶν δύο σφαιρῶν καί, μετ' ὀλίγον, ἡ πλήρης ἐπικράτησις τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν. Εἰς αὐτὴν τὴν διαμάχην ὁ Μακιαβέλλι κατέχει σημαντικὴν θέσιν, τὸ ἔργον του ἀπεπεράτωσε τὴν χειραφέτησιν τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὸ συμπεριληπτικὸν θρησκευτικὸν σύστημα τοῦ μεσαιῶνος. Ὅπως τὸ ἄτομον ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τοὺς δεσμοὺς τῆς ἰδέας τοῦ θρησκευτικοῦ συνόλου καὶ διεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ ὅπως ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐγκατέλειψαν τὴν ὑποτακτικὴν θέσιν των ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, ἐχειραφετήθησαν καὶ ἔγιναν αὐτάρκεις (*I' ait roui I' ait κ.λ.π.*).—οὕτω καὶ ὁ Μακιαβέλλι ἀπέσπασε τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τὸν ἐνιαῖον θρησκευτικὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν κατέστησε ἀπολύτως αὐτεξούσιον. Ὅπως ὅλαι αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς οὕτω καὶ ἡ πολιτικὴ κατὰ τὸν μεσαιῶνα διεξήγετο *ad maiorem Dei gloriam*. Εἰς τὸν νατουραλιστικὸν κόσμον τοῦ Μακιαβέλλι ἡ πολιτικὴ κατέστη πλέον ἀνεξάρτητος· διέσπασε κάθε σύνδεσμον μετὰ τὸ θεῖον. Τὸν Θεόν, τὴν δόξαν τοῦ ὁποίου ἐξυπηρέτουν ἄλλοτε ὅλαι αἱ πράξεις τῆς, βλέπομεν ἐξαφανιζόμενον ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα. Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς δράσεως δὲν δύναται πλέον νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ὑπερβατι-

κοῦ. Οἱ πολιτευόμενοι δὲν δύνανται πλέον νὰ ἐπιδιώκουν τὴν πραγματοποίησιν ἀνωτέρων ἐκ τοῦ θείου ἐκπηγαζόντων σκοπῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐξέλειπεν ὁ ὑψηλὸς προορισμὸς τῆς πολιτικῆς. Εὐρέθη ἕξαφνα μόνη . μόνη ἐνώπιον τοῦ κενοῦ.

Ἡ νατουραλιστικὴ κοσμοθεωρία τοῦ Μακιαβέλλι ὀφείλεται κατὰ βάθος εἰς αὐτὴν τὴν ἀποστροφήν ἀπὸ τὸ θεῖον. Ἡ ἔλλειψις ἀνωτέρων σκοπῶν ὑποχρεώνει τὸν συγγραφέα τοῦ «Ἡγεμόνος» νὰ μεταθέσῃ τὸν σκοπὸν τοῦ κράτους εἰς αὐτὸ τὸ κράτος καὶ τὴν διατήρησίν του καὶ νὰ συστήσῃ εἰς τὸν ἄρχοντα ὅπως, ἀποκρούων κάθε παρεμβολὴν προστάγματος μὴ πολιτικοῦ (θρησκευτικοῦ ἢ ἠθικοῦ) εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς πολιτικῆς καὶ καθιστῶν τὴν πολιτικὴν τελείως ἀνεξάρτητον, μεταχειρισθῆ ἀδιακρίτως κάθε σκόπιμον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐκάστοτε ἐγώϊστικῶν σκοπῶν τοῦ κράτους. Ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα διαστρέβλωσις τῶν ἐννοιῶν *causa* καὶ *finis* ἐξηγεῖται διὰ τῆς ἐλλείψεως συναφείας τῆς πολιτικῆς μετὰ τοῦ ὑπερβατικοῦ. Ἡ ἀπομονωμένη πολιτικὴ σφαῖρα, ἡ ὁποία ἔχασε τὸν σύνδεσμόν της μὲ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, τὸν θεόν, καὶ αἰωρεῖται εἰς τὸ κενόν, ζητεῖ νὰ εὕρῃ ἓνα πνευματικὸν στήριγμα. Πρὸ τοῦ Μακιαβέλλι ἡ πολιτικὴ ἀπετέλει τμῆμα, ἐκκεντρικὸν (δηλαδὴ ἔξωθεν τοῦ κέντρον κείμενον) τμῆμα τοῦ ἐνιαίου οἰκοδομήματος τοῦ κόσμου· ὁ προορισμὸς της ἐξηριτᾶτο ἀπὸ τὸ κέντρον, τὸν Θεόν. Διὰ τῆς χειραφετήσεώς της, ἀναγκάζεται νὰ δημιουργήσῃ ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ της ἓνα κέντρον, ἓνα προορισμόν. Γίνεται σκοπός, τέλος καὶ προορισμὸς τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἐκδιωγμένη ἀπὸ τὸ κέντρον σφετερίζεται ἀξιώματα καὶ ἐξασκεῖ δικαιώματα τὰ ὁποῖα δὲν τῆς ἀνήκουν. Καταλαμβάνει τὴν θέσιν τῆς ἀνωτάτης δυνάμεως: Ὀρίζει τελικοὺς σκοποὺς εἰς τὴν γῆν. Ἐξυψώνει τὸ φυσικὸν της εἶναι—τὴν πολιτικὴν πλεονεξίαν—εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν τελικῶν σκοπῶν. Ἀγιάζει τὸν ἑαυτὸν της : *sacro egoismo*.

Ἡ σημασία τῆς ἐλλείψεως ἐνός ὑπερβατικοῦ σκοποῦ εἰς τὴν πολιτικὴν δὲν ἐξηγεῖται ἐπαρκῶς μὲ τὸν ὄρον «χειραφέτησις». Ἡ διανοητικὴ προσπάθεια ἡ ὁποία κατέληξε εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι—ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως—ἀνίερος, διότι ἀρνεῖται τὴν τελεολογικὴν ὑπαρξίν τοῦ κόσμου· εἶναι ἡ ἀκόμη συνεσταλμένη καὶ σιωπηλὴ ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ἡ ὁποία θὰ καταλήξῃ μετὰ

μερικὰς ἑκατονταετηρίδας εἰς τὸν παραδεδεγμένον ἀθεΐσμόν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ εἰς τὸ μελαγχολικὸν συμπέρασμα τοῦ Nietzsche :. «Ὁ Θεὸς ἀπέθανε». Ἡ χειραφέτησις τοῦ πολιτικοῦ κόσμου δὲν εἶναι μόνον φάσις τοῦ μεγάλου διαχωρισμοῦ μεταξὺ θρησκευτικῶν καὶ κοσμικῶν ἀντιλήψεων, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἔθιγε τὸ αὐτεξούσιον ἑκατέρων τῶν παρατάξεων, ἀλλ' εἶναι, ταύτοχρόνως, προάγγελος ἀγῶνος ἐναντίον τῆς θεωρίας τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ καί, γενικῶς, ὅλων τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, ἰδανικῶν καὶ ὑψηλῶν σκοπῶν εἰς τὸν κόσμον, ἢ ἐπανάστασις τῆς ἀνεξελέγκτου φυσικῆς ἀρχῆς ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἡ γῆ καταλήγει νὰ εἶναι θέατρον φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἐξηγεῖται πλέον ἀποκλειστικῶς διὰ φυσικῶν καὶ μηχανικῶν νόμων. Εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀπολύτου νατουραλισμοῦ.

Αὐτοὶ οἱ λόγοι μᾶς πείθουν τελειωτικῶς ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Μακιαβέλλι, τοῦ πολιτικοῦ πρωτοπόρου αὐτοῦ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἐπαναστατικοῦ ρεύματος ἐναντίον τοῦ θεοῦ, δὲν πρέπει νὰ παραγνωρισθῇ ὡς πάρα πολὺ ἀθῶον. Οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ Μακιαβέλλι, δικαιολογοῦντες καὶ ἴσως ἐξαγνίζοντες τὸν ἱμμοραλισμόν τῆς θεωρίας του, παραβλέπουν ἐντελῶς τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ Μακιαβελλισμοῦ : τὴν ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσαν ἐξαφάνισιν τοῦ σκοποῦ ἐκ τῆς πολιτικῆς. Ἡ δικαιολογία των, μὴ ἀφορῶσα τὸ κύριον μέρος τοῦ μακιαβελλικοῦ συστήματος τῆς πολιτικῆς, δύναται λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ ἀποτυχοῦσα. Ὁ «Ἡγεμὼν» κατέχει τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν τοῦ καθώρισamen ἀποτελεῖ σημαντικὴν καμπὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς θεωρητικῆς πολιτικῆς.

Ἐπίσης, ἡ ἐπίδρασις τοῦ μικροῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἐπὶ τῶν ἀντιλήψεων περὶ πολιτικῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μακιαβέλλι μέχρι σήμερον, ἀποδεικνύει τὸ αὐτό. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ πέραν τοῦ δέοντος. Ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῶν ἐπακολουθησάντων αἰώνων ἠσχολήθησαν μὲ τὸν Ἰταλὸν πολιτικὸν καὶ ἐχρησιμοποίησαν τὸ ἔργον του ὡς ἀλφαβητάριον ρεαλιστικῆς πολιτικῆς.—Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἀντεμετώπισαν μερικοὶ μεγάλοι ἄνδρες, ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, καθὼς καὶ αἱ εὐρύτεραι τάξεις τοῦ λαοῦ, τὸν Μακιαβέλλι, θὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀπόψεώς μας.

Ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας ὁ ὁποῖος ἐπολιτεύθη ὡς βασιλεὺς

μακιαβελλιστικώτατα, συνέγραψε κατὰ τὴν νεότητά του, ἐν-
 θουσιῶν διὰ τὰ ιδεώδη τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, τὸν «Ἀντι-
 μακιαβέλλι». Εἰς αὐτὸ τὸ μέγαλο πάθος συντεταγμένον ἔργον
 ὑποστηρίζει ὁ φιλόσοφος τοῦ Sans-Souci θεωρίαν «κράτους δι-
 καίου» καὶ κατηγορεῖ δριμύτατα τὰς Μακιαβελλικὰς ιδέας
 περὶ βίας καὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ τοῦ Κράτους.—Ὁ διαπρεπὴς φιλό-
 σοφος τοῦ γερμανικοῦ ιδεαλισμοῦ, ὁ Fichte, ἐπραγματεύθη
 ἐκτενῶς περὶ τοῦ μεγάλου ἰταλοῦ πολιτικοῦ. Δι' ἡμᾶς τὸ πλέον
 ἐνδιαφέρον σημεῖον τοῦ συγγράμματος τοῦ Fichte εἶναι ἡ πα-
 ραγνώρισις τοῦ Μακιαβέλλι ὑπ' αὐτοῦ. Ἐὰν καὶ ὁ Γερμανὸς
 φιλόσοφος νομίζῃ ὅτι τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ μεγάλην ἐξόρμη-
 σιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὅτι αἱ σκέψεις του συναντῶνται
 μὲ τὰς γνώμας τοῦ Μακιαβέλλι καὶ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐπί-
 πεδον μιᾶς καθαρῶς ρεαλιστικῆς φιλοσοφίας, ἐν τούτοις, δὲν
 εἶναι εἰς θέσιν νὰ συλλάβῃ τὴν βασικὴν ιδέαν τῆς Μακιαβελ-
 λικῆς θεωρίας περὶ τοῦ ἐγωῖστικοῦ σκοποῦ τοῦ κράτους. Οὕτω
 δικαιολογεῖ τὰς ἱμμοραλιστικὰς ὁδηγίας τοῦ Μακιαβέλλι, ἐν-
 τελῶς ἀντιθέτως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰταλοῦ, μὲ τὸ ἐξῆς ἐπι-
 χεῖρημα : «Κάθε ἔθνος κατέχεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ δια-
 δώσῃ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυτέραν ἀκτίνα τὰς ἰδιαζούσας
 του ἀξίας καὶ νὰ ἐξαπλωθῇ δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἐφ' ὅλου
 τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Ἐκκριβῶς ὁμοῦς αὕτη ἡ ιδεαλιστικὴ
 δικαιολογία τῆς διαδόσεως ἀξιῶν ἐξωστρακίσθη ἀπὸ τὴν Μα-
 κιαβελλικὴν θεωρίαν. Εἶναι συμπτωματικὸν ὅτι ἕνας ιδεαλιστῆς
 εὐκόλως δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὸν Μακιαβελλικὸν ἱμμο-
 ραλισμὸν, ἀδυνατεῖ ὁμοῦς νὰ ἀναγνώρισῃ—τόσον ἰδιόρρυθμος
 φιλόσοφος ὅπως ὁ Fichte ἀδυνατεῖ ἀκόμη καὶ νὰ καταλάβῃ !
 —τὴν ἀπολύτως νατουραλιστικὴν σύνθεσιν τοῦ Κράτους, δη-
 λαδὴ τὴν παράλειψιν ἐνὸς πνευματικοῦ σκοποῦ.—Ἡ εἰς τοιαύ-
 τας ἐρμηνείας σπανίως σφάλουσα Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐπιβε-
 βαιώνει καὶ αὕτη τὴν ἰδικὴν μας ἄποψιν περὶ τοῦ Μακιαβέλλι.
 Ἡ θέσις τῆς ἐναντι τοῦ Ἰταλοῦ φιλοσόφου καθωρίσθη σαφῶς :
 Ἐφώρισε τὰ ἔργα του.—Τὴν εὐρυτέραν ἐπίδρασιν τοῦ Μακια-
 βελλικοῦ πνεύματος, τέλος ἐμελέτησεν Γερμανὸς κοινωνιολό-
 γος, ὁ Oppenheimer. Αὐτὸς εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ἡ εἰς τὸν 19ον
 αἰῶνα παρατηρηθεῖσα κατάπτωσις τῆς ἠθικῆς, ἡ ἔλλειψις προ-
 σανατολισμῶν καὶ ἡ ἀβεβαιότης καὶ σύγχισις τῶν ἀξιῶν ὅσον
 ἀφορᾷ τὰς μάζας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ὀφείλεται κατὰ

πολύ εις τὸν Μακιαβέλλι. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ πολιτικαὶ πράξεις δὲν διεξήγοντο πλέον πρὸς πραγματοποίησιν ὑψηλῶν πνευματικῶν σκοπῶν, ἀλλὰ ἐπεκράτησε ἡ Μακιαβελλικὴ θεωρία περὶ τοῦ ἐγωΐσμοῦ τοῦ κράτους καὶ τῆς ἀγιότητος τῶν μέσων, ἤρχισαν οἱ πολῖται νὰ θεωροῦν ἰσχύουσιν τὴν ἱμμοραλιστικὴν ἠθικὴν καὶ διὰ τὴν ἰδιωτικὴν τῶν ζῶν. Ἐσχηματίσθη γενικῶς ἡ γνώμη ὅτι ἐὰν ὁ ἐγωΐσμος δικαιολογεῖται εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ διὰ τοὺς πολιτευομένους, πρέπει νὰ ἐπιδοκιμάζεται καὶ ὅταν κυβερνᾷ τὴν ζωὴν ἑνὸς ἑκάστου. Ἠθικοὶ κανόνες ἰσχύουν ἄνευ ἐξαιρέσεων! Καθ' ὅμοιον τρόπον πρέπει νὰ ὠφελεῖται ὁ πολὺς κόσμος καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἠθικῶν κανόνων καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐγωΐσμοῦ. Ὁ ἀπόλυτος ἐγωκεντρισμός, ὅπως διευτυπώθη ὑπὸ τοῦ Max Stirner εἰς τὸ γνωστόν του ἔργον «ὁ Μόνος καὶ ἡ ἰδιοκτησία του», ἡ ἐπικράτησις ρίζοσπαστικῶς ἀτομικιστικῶν, ἀπελευθερωτικῶν καὶ ἀναρχικῶν θεωριῶν ἐπιβαρύνει κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Oppenheimer ἐπίσης τὸν Μακιαβέλλι. Μία ἱστορία τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ Μακιαβέλλι καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ Μακιαβελλισμοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξερευνήσῃ αὐτὰ τὰ φαινόμενα πλέον λεπτομερῶς. Ἐδῶ ἀρκούμεθα νὰ ὑποδείξωμεν ἀκόμη μίαν φοράν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν μας αἱ συνέπειαι τῆς Μακιαβελλικῆς θεωρίας ἐμφανίζονται σαφέστατα εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ ὁμογενοῦς τοῦ Μακιαβέλλι, τοῦ σημερινοῦ ἡγέτου τῆς Ἰταλίας.

Dr. ΠΕΤΡΟΣ ΚΟΥΛΜΑΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

